

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ*)

Ինչպէս էական, հիմնական խնդիրները ըստ կարևորութեան տարբեր են երկրորդական, անմիջական—գործնական խնդիրներէց, այնպէս էլ տարբեր պիտի լինի այդ տարբեր կարգի խնդիրներին վերաբերող կանոնների սահմանման եղանակը: Աւելի կարևորութիւն և լրջութիւն ունեցող կանոնների համար աւելի ծանր եղանակ է սահմանուում, մինչդեռ երկրորդական և մանրամասնութիւններին վերաբերող կանոններ սահմանելու ճանապարհը աւելի կարճ և դիւրին է լինում: Այսպէս, հիմն. կանոնադրութեան 28-րդ յօդուածի համաձայն՝ նոյն «հիմնական կանոնադրութիւնը փոփոխելու և լրացնելու հարցերը վճռոււմ են բոլոր պատգամաւորների ձայների $\frac{2}{3}$ բազմութեամբ»: Իսկ պարզ «կանոնադրութիւնների և կարգադրութիւնների» համար բաւական է ձայների և հասարակ մեծամասնութիւն (հիմն. կան. յօդ. 14-րդ): Իսկ աւելի ևս երկրորդական և ստորակարգ նշանակութիւն ունեցող կարգադրութիւններ, որ հրահանգ (ինստրուկցիո) են կոչւում, սահմանում է արդէն ոչ թէ թեմական ժողովը, այլ թեմական խորհուրդը (հիմնական յօդ. 48, կէտ եր.): Իհարկէ, հրահանգները պէտք է չը հակասեն կանոնադրութիւններին, իսկ կանոնադրութիւնները հիմնական կանոնադրութեանը: Այս պատճառով 48-րդ յօդուածի ե. կէտը պահանջում է, որ թեմական խորհուրդը «թեմի ստորակարգ եկեղեցական-համայնական հաստատութիւններին և պաշտօնեաներին հրահանգներ տալիս» «ղեկավարուի հիմնական կանոնադրութիւնով, ինչպէս և ապագայում թեմական ժողովի կողմից մշակուած և ամենայն հայոց կաթուղիկոսից հաստատուած կանոնադրութիւններով և կարգադրութիւններով: Անը-

*) Տես «Մուրճ», № 5.

մանօրինակ՝ 30-րդ յօդուածի ա. կէտն էլ պահանջում է, որ թեմական ժողովը «ամբողջ թեմի բոլոր գործերի և եկեղեցական-համայնական հիմնարկութիւնների և հաստատութիւնների համար պարտադիր կանոնադրութիւններ և կարգադրութիւններ» սահմանելիս՝ «ղեկավարուի հայոց կանոնական իրաւունքով և հիմնական կանոնադրութեան սկզբունքներով»:

Իմ կազմած նախագծում՝ կանոնադրութիւնները ես երեք աստիճանի էի բաժանել (ինչպէս որ այդ տեսնում ենք նաև հաստատուած հիմնական կանոնադրութեան մէջ), և զրան համապատասխան հաստատելու էլ երեք եղանակ էի սահմանել կանոնադրութիւնների իւրաքանչիւր տեսակի համար առանձին: 1) Հիմնական կանոնադրութեան համար անհրաժեշտ էր թեմական ժողովի որոշումը (բոլոր պատգամաւորների ձայների $\frac{2}{3}$ բազմութիւն) և ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաստատումը, 2) Պարզ կանոնադրութիւնների համար—միայն թեմական ժողովի որոշումը (ձայների հասարակ մեծամասնութիւն) առանց կաթողիկոսի հաստատման: 3) Հրահանգների համար—միայն թեմական խորհրդի որոշումը:

Միայն թէ թեմական ժողովը պէտք է ղեկավարուէր հիմնական կանոնադրութիւնով և առհասարակ մեր կանոնական իրաւունքի սկզբունքներով, առանց իրաւունք ունենալու որևէ հակասող յօդուած սահմանելու: Իսկ թեմական խորհուրդը նոյն կերպ պէտք է ղեկավարուէր թէ՛ հիմնական կանոնադրութիւնով ու հայոց եկեղեցու կանոնական իրաւունքով և թէ՛ թեմական ժողովից սահմանուած կանոնադրութիւններով: Սակայն, նախագծածին առաջին և երրորդ կէտերը անփոփոխ ընդունելով, երկրորդ կէտը էջմիածնի յանձնաժողովը փոփոխեց տեւացնելով՝ որ պարզ կանոնադրութիւններն ու կարգադրութիւններն էլ թեմական ժողովը սահմանում է և հրատարակում է՝ «Նախապէս ներկայացնելով իւրաքանչիւր կանոնադրութիւն ամենայն հայոց կաթողիկոսին ի հաստատութիւն»: Ուրեմն, հաստատուած հիմնական կանոնադրութեան համաձայն՝ հիմնական և պարզ կանոնադրութեան տարբերութիւնն այն է միայն, որ առաջին տեսակինը սահմանուելու է թեմական ժողովի բոլոր պատգամաւորների ձայների $\frac{2}{3}$ բազմութեամբ, իսկ երկրորդ տեսակինը թեմական ժողովի հասարակ մեծամասնութեամբ. ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաստատութիւնը հաւասարապէս անհրաժեշտ է երկու դէպքումն էլ, իսկ իմ նախագիծը, պահելով առաջին տարբերութիւնը, մի այլ տարբերութիւն էլ էր զնում՝ ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաստատութիւնը անհրաժեշտ համարելով միմիայն հիմնական կանոնների հա-

մար: Իմ նախագծած խմբագրութիւնը՝ իհարկէ՝ չէր ժխտում ամենայն հայոց կաթողիկոսի ազդեցութիւնը այդ կանոնադրութիւններէ վրայ: Որպէս ծայրագոյն մեկնաբան հայոց կանոնական իրաւունքի՝ կաթողիկոսը, միշտ կարող է անվաւեր յայտարարել այն կանոնը, որ կը հակասէ հիմնական կանոնադրութեանը կամ հայոց եկեղեցու կանոնական իրաւունքի հիմնական սկզբունքներին: Ամենայն հայոց կաթողիկոսի այս իրաւունքը ճանաչելով հանդերձ՝ եւ ընդհանուր առմամբ աւելորդ ձեւակնութիւն և աւելորդ գրագրութիւններ ձգտելի համարում իւրաքանչիւր պարզ կանոնադրութիւն նախապէս ներկայացնել ի հաստատութիւն Նորին Վեհափառութեան, քանի որ կանոնը պահանջում է, որ պարզ կանոնադրութիւնը կազմուի համաձայն հիմնական կանոնադրութեան և հայոց կանոնական իրաւունքի սկզբունքներին: Պարզ է, որ այդ պահանջը չը կատարուած դատուած դէպքում (իսկ դատողը նոյն վեհափառ կաթողիկոսն է լինելու)՝ կանոնադրութիւնը կորցնում է իր վաւերականութիւնը և ոյժը: Իսկապէս, իմ նախագծած և միւս կողմից էջմիածնի յանձնաժողովից ընդունուած ու հաստատուած հիմն. կանոնադրութեան մէջ վերջնականապէս մտած խմբագրութիւնները միմիանցից ըստ էականի և սկզբունքով չեն տարբերուած, տարբերութիւնն աւելի ձեւականին է վերաբերում: Երկու խմբագրութիւնն էլ ընդունում են, որ պարզ կանոնադրութիւնը վաւերական լինելու համար անհրաժեշտ է թէ թեմական ժողովի որոշումը և թէ ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաւանութիւնը (որը քննում է կանոնադրութեան վաւերականութեան պայմանի իրագործուած լինելը, այն է՝ հիմնական կանոնադրութեան և հայոց կանոնական իրաւունքին չը հակասելը): Տարբեր է որոշումը միայն կաթողիկոսի հաւանութեան հանդէս դալու եղանակը: Իմ խմբագրութիւնը առաջուց պարտադիր և վաւերական էր յայտարարում թեմական ժողովից սահմանուած և հրատարակուած կանոնադրութիւնը, առանց կաթողիկոսի յատուկ հաւանութիւնը նախապէս ստանալու, և մինչև որ կաթողիկոսի կողմից որևէ առարկութիւն չը լինէր կանոնադրութեան այս կամ այն յօդուածի դէմ—կանոնադրութիւնը կը չարունակէր կատարելապէս վաւերական և պարտադիր մնալ իր ամբողջութեամբ: Ի նկատի ունենալով, որ պարզ կանոնադրութիւնները երկրորդակարգ դէպքերի և հարցերի պէտք է վերաբերէին, կազմուէին խնամքով, ենթարկուէին երկու թեմական-կենտրոնական ատենաների քննութեանը (թեմական խորհրդի, որ կազմում է կանոնադրութիւնների նախագիծը, և թեմական ժողովի, որ ռատսմանում է և հը-

րատարակում է») և պարտաւորապէս համաձայն լինէին հիմնական կանոնադրութեան և հայոց /կանոնական իրաւունքի սկզբունքներին,—պէտք էր յուսալ, որ անվաւեր կանոնների հանդէս գալը հազւագիւտ բացառութիւն էր լինելու: Եւ այդպիսի բացառութիւնների հնարաւորութեան պատճառով դժուարացնել գործի սովորական ընթացքը—ինձ մի աւելորդ խոչընդոտ էր երևում, որ արգելք էր լինելու պարզ կանոնադրութիւնների հաստատման և հարկաւոր փոփոխման ցանկալի դիւրութեանը: Սակայն էջմիածնի յանձնաժողովում ընդունուած և հիմնական կանոնադրութեան մէջ մտած խմբագրութիւնն էլ ունի այն առաւելութիւնը, որ կաթողիկոսի հաւանութիւնը ստացուելուց յետոյ գործադրութեան յանձնուելով՝ կանոնադրութիւնները հէնց սկզբից աւելի հաստատ և անպայման վաւերականութիւն կ'ունենան, ապահովուած լինելով, որ այլեւ կաթողիկոսի վերահաս բացասումից խախտուելու չեն: Այս յարմարութիւնը և առաւելութիւնը աւելի մեծ կ'երևայ, եթէ ի նրկատի առնենք՝ մի կողմից մեր կանոնական իրաւունքի սկզբունքների ոչ մշակուած, ոչ էլ ուսումնասիրուած լինելը, և միւս կողմից մի քանի խիստ կարևոր և լուրջ կանոնադրութիւնների մտադաջ հրատարակման անհրաժեշտութիւնը (այս մասին մի փոքր յետոյ), մանաւանդ որ այս հանգամանքները ծանրակշիռ հանգամանքներ են:

Սակայն ուշադրութեան արժանի է նաև հետևել: Հաստատուած հիմնական կանոնադրութիւնը իւր 30-րդ յօդուածի III կէտում մի ընդհանուր որոշում է տալիս թէ «եկեղեցական համայնական հիմնարկութիւնների և հաստատութիւնների» համար և թէ «ամբողջ թեմի բոլոր գործերի» համար հրատարակուելիք պարտադիր կանոնադրութիւնների և կարգադրութիւնների հաստատման հաժար: Մինչդեռ իմ նախագծում ես բաժանել էի այդ երկու կարգի կանոնադրութիւնները, իւրաքանչիւրին առանձին կէտ էի նուիրել և եկեղեցական հիմնարկութիւնների վարչական կարգադրութիւնների համար բաւական համարելով միայն թեմական ժողովի սահմանումը՝ «ամբողջ թեմի բոլոր գործերը» կարգաւորող կանոնադրութիւնների համար ամենայն հայոց կաթողիկոսի սանկցիայի անհրաժեշտ պահանջ էի դրել: Այդ եթէ ու տեսակի կանոնադրութիւնները միմիանցից բաժանելու և հաստատման երկու աարբեր եղանակ սահմանելու հիմքն այն էր, որ հիմնական կանոնադրութիւնը եկեղեցական-համայնական իշխանութեան օրգանների կազմակերպման և կառավարման գլխաւոր հիմունքները որոշող կանոններ իր մէջ պարունակելով՝ ամենայն վստահութեամբ կա-

րող էր համտատ և բաւարար զեկավար լինել թեմական ժողովին վարչական պարզ կանոնադրութիւններ յօրինելու միջոցին: Մինչդեռ «ամբողջ թեմի» այլ տեսակի (ոչ վարչական) «բոլոր գործերին» (օր. ամուսնական, ժառանգական և այլն) վերաբերող կանոնադրութիւններ կազմելու համար թեմական ժողովը ոչ մի պատրաստի գրաւոր առաջնորդող չ'ունի զեկավարուելու համար, որովհետեւ հիմնական կանոնադրութիւնը գրեթէ բացառապէս վարչական կանոններից է բաղկացած: Ուստի անհրաժեշտ էր, որ այս կարգի կանոնադրութիւնները նախապէս ստուգուէին հայոց կանոնական իրաւունքի սկզբունքների տեսակէտից և ապա գործադրութեան յանձնուէին. իսկ այդ ստուգողը մեր ազգային-եկեղեցական համայն կանոնական իրաւունքի ծայրագոյն մեկնաբանը ամենայն հայոց կաթողիկոսը լինելով, հետեապէս երկրորդ տեսակի կանոնադրութիւնները պարտադիր կերպով գործադրուելուց առաջ պէտք է ստանային նորին Վեհափառութեան հաւանութիւնը կամ հաստատութիւնը: Յիշատակելու է նաեւ, որ կանոնադրութիւնները վերեւում յիշուած երեք աստիճանի (հիմնական, պարզ և հրահանգ) բաժանելիս՝ եւ ի նկատի ունէլ միմիայն վարչական կանոնադրութիւններ, որոնք կարգաւորում են կառավարիչ օրգանների գործունէութեան եղանակը և բովանդակութիւնը. և այս հանգամանքը ի նկատի ունենալով՝ որոշել էի իւրաքանչիւր աստիճանի կանոնադրութիւնը հաստատուելու ուրոյն ձեւը. ոչ-վարչական կանոնադրութիւնների համար էլ մի առանձին յօդուածով յատուկ եղանակ էի սահմանել: Իսկ էջմիածնի յանձնաժողովը պարզ կանոնադրութիւնների հաստատման եղանակը որոշող յօդուածում վարչական և ոչ-վարչական կանոնադրութիւնների համար ի միասին վերցրած մի ընդհանուր եղանակ սահմանելով՝ բնականաբար ստիպուած եղաւ չեղուել իմ նախագծածիցս նաեւ հաստատման եղանակը որոշելու նկատմամբ:

Ասացի, որ ապագայում հրատարակուելիք կանոնադրութիւնների և կարգադրութիւնների խնդիրը լիակատար կերպով որոշուած, պարզաբանուած և նախատեսնուած չէր Թիֆլիսի նախագծում: Սակայն այդ մի այնչափ լուրջ և կարեւոր խնդիր է, որ հիմնական կանոնադրութիւնը պարտաւոր է զեկավար լինել այդ կանոնադրութիւնները պատշաճապէս կազմելու գործին և առաջնորդող յօդուածներով պարզել և օրինաւոր ճանապարհ ցոյց տալ: Արդ, ինչ տեսակի կանոնադրութիւններ են նախատեսնուած և տնօրինուած հաստատուած հիմնական կանոնադրութեան մէջ: Հիմնական կանոնադրութեան՝ այդ խնդր-

րին վերաբերեալ բոլոր կանոնները երկու խմբի կարելի է բաժանել՝ I) վարչական օրգանների կանոնադրութիւնների և II) թեմի գործերի կանոնադրութիւնների մասին տնօրինող կանոններ:

1. Առաջին խմբի կանոններում հետեւեալ վարչական կանոնադրութիւններն են նախատեսուած. 1) թեմի ընդհանուր կառավարիչ հիմնարկութիւնների կանոնադրութիւններ (30, ա. 48, բ. յօդ. հիմն. կան.), 2) թեմի կրթական և բարեգործական հաստատութիւնների կանոնադրութիւններ (48 դ.), 3) առաջնորդական փոխանորդի կարգադրութիւն (42) և 4) առաջին կէտում յիշուած հիմնարկութիւնների հրահանգներ (48, ե.): Թեմի եկեղեցական-համայական իշխանութեան զանազան կարգի և աստիճանի օրգանների վարչական կանոնադրութիւնների մասին խօսում է 30-րդ յօդուածի ա. կէտը («Թեմի եկեղեցական-համայնական հիմնարկութիւնների և հաստատութիւնների կանոնադրութիւններ»): Այդ օրգանները («հիմնարկութիւնները և հաստատութիւնները») թեմի ընդհանուր կառավարիչ հիմնարկութիւնները և կրթական ու բարեգործական յատուկ հաստատութիւններն են: Ընդհանուր կարգով թէ առաջին և թէ երկրորդ տեսակի օրգանների կանոնադրութիւնների նախագիծը կազմում է թեմական խորհուրդը, իսկ հաստատում է թեմական ժողովը ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաւանութեամբ (30, ա. 48, բ.): Բայց կրթական և բարեգործական հաստատութիւնների համար մի յատուկ կանոնով թոյլ է տրուած, որ ժամանակաւորապէս հաստատուեն թեմական խորհրդից (48, դ.): Բացի կանոնադրութիւններից՝ թեմի ընդհանուր արտակարգ կառավարիչ օրգանների համար հիմնական կանոնադրութեան համաձայն հրատարակուելու են նաև հրահանգներ, որ աւելի ևս մանր պարագաների պէտք է վերաբերեն:

Ինչ վերաբերում է կրթական հաստատութիւնների կանոնադրութիւններին, պէտք է նկատել, որ ուսումնարանական գործը Ատրպատականում համեմատաբար մի նոր գործ լինելով և ապագայում բաղմաւորումանի և ընդարձակ զարգացման յոյսեր ունենալով, զարանոցների թէ կանոնադիր և թէ կառավարիչ օրգանների մասին անշուշտ ապագայում կարիք կը լինի նոր լրացուցիչ կանոններ հրատարակել, որովհետև ներկայ հիմնական կանոնադրութիւնը այդ գործի բաւարար կարգաւորում չէ տալիս: Ուսումնարանների քիչ թէ չատ լիակատար հիմնական կանոնադրութիւն յօրինել հնարաւոր և յարմար կը լինի միայն այն ժամանակ, երբ կը պարզուի Ատրպատականում կատարուելիք ուսումնարանական գործունէութեան ընդհանուր ծրագիրը,

հիմնարկուելիք դպրանոցների տեսակները (տարրական, միջնակարգ, բարձրագույն, ընդհանուր-կրթական, արհեստագիտական մասնագիտական), կ'որոշուի զանազան դպրոցների փոխադարձ կապակցութեան և յարմարութեան ձևերը, երբ ընդհանրապէս պարզ կը լինի թէ իւրաքանչիւր դպրոցի առանձին վերցրուած և թէ բոլոր դպրոցների համայն սիստեմի կերպարանքը: Ահա այն ժամանակ ուսումնարանական հիմնական կանոնադրութիւնը կը գայ հաստատ հիմքի վրայ դնելու և օրինաւոր ընդհանուր սահմանով կարգաւորելու դպրոցների կեանքի գլխաւոր և էական կողմերը: Իսկ առայժմ պէտք է բաւականաւ լոկ մասնակի դպրոցների կանոնադրութիւններով: Ատրպատականի ուսումնարանների վարչական կազմակերպութեան ինքնուրոյն գծերից մէկն այն է, որ մինչդեռ մեզանում մեր եկեղեցական և հոգևոր դպրոցների կառավարութիւնը բոլորովին զատուած է եկեղեցական ընդհանուր կառավարութիւնից և վարչական մի ինքնին չըջան է հանդիսանում, Պարսկաստանի թեմում նոյնպիսի զատուած գրեթէ չը կայ: Մեր եկեղեցական-ծխական դպրոցները կառավարում էին յատուկ «ծխական դպրոցի հոգաբարձութիւններ», իսկ Ատրպատականում ծրխական համայնքի ընդհանուր կառավարիչ օրգանը—ծխական խորհուրդն է հանդիսանում նաև հոգաբարձութիւն ծխական դպրոցի (68, ա. հիմն. կան.). իսկ միւս, ոչ-ծխական դպրոցների համար թէև կան յատուկ հոգաբարձութիւններ *), բայց թէ հոգաբարձուներին և թէ ուսուցիչներին (սրանց հոգաբարձութեան առաջարկութեամբ) հաստատում է պաշտօնում և հրաժարեցնում է թեմական խորհուրդը:

Յատկապէս ընդհանուր կառավարիչ մշտական հիմնարկութիւնների **) համար հրատարակուելիք ապագայ կանոնադրութիւնների նկատմամբ անհրաժեշտ է ուշադրութիւն դարձնել, որ ի նկատի ունենալով թեմի այդ հիմնարկութիւնների և պաշտօնեաների կստարելիք բազմատեսակ և կարևոր գործունէութիւնը՝ հարկ է զգացում անյապաղ և հանգամանօրէն կարգաւորելու այդ գործունէութեան եղանակները: Այս տեսակէ-

*) Հիմնական կանոնադրութեան մէջ որոշուած չէ, թէ խօսքը ինչ դպրոցների մասին է պատեղ. յայտնի չէ նաև այդ հոգաբարձութիւնների ընտրութեան եղանակը:

**) Ժողովական, այսինքն պատգամաւորներից գումարուող և պարբերաբար դորժող հիմնարկութիւնների համար կանոնադրութիւններ և հրահանգներ յօրինելիս՝ պէտք է օգտուել տաճկահայերի կանոնադրութիւններից և բազմամայ փորձից, որ դժբաղդաբար մեզանում շատ քիչ են յայտնի և առհասարակ ուսումնասիրուած չեն:

տից՝ իհարկէ՝ հիմնական կանոնադրութեան մի քանի կանոնները դեռևս բաւական չեն. բացի դրանից, այդ հիմնական կանոնադրութեան գործն էլ չէ, այլ մի շարք յատուկ վարչական կանոնադրութիւնների—կառավարման իւրաքանչիւր ճիւղի համար առանձին-առանձին: Եւ աչքի առաջ ունենալով կառավարիչ օրգանների և դրանց գործունէութեան տեսակները, կը տեսնենք, որ անհրաժեշտօրէն հրատարակուելու են այնպիսի կանոնադրութիւններ, ինչպէս օր. դիւանավարական, դատավարական, պաշտօնավարական, վարչական-կարգապահական, նոտարական... Այն ինչ Թիֆլիսի նախագիծը բոլորովին անտես էր արել այս անհրաժեշտ կանոնադրութիւնների խնդիրը, Թիֆլիսի նախագիծը յիշատակում էր միայն» կրթական և բարեգործական հիմնարկութիւնների և «թեմի բոլոր աղգային մարմինների, հիմնարկութիւնների և պաշտօնեաների հրահանգներին» մասին, յատկացնելով թէ առաջինի և թէ երկրորդի հաստատուելու իրաւունքը թեմական խորհրդին: Հրահանգների մասին, ինչպէս տեսանք, հիմնական կանոնադրութիւնն էլ յօդուած ունի: Սակայն վերևում յիշուած բազմատեսակ և յուրը կանոնադրութիւնների պահանջին ոչ մի կերպ չէ կարելի հրահանգներով բաւարարութիւն տալ. Հրահանգները այնտեղ միայն կարող են նպատակայարմար և մինչև իսկ հնարաւոր լինել, ուր արդէն գոյութիւն ունին համապատասխան առաջնորդող կանոնադրութիւններ: Կառավարիչ հիմնարկութիւնների համար կանոնադրութիւնների ամբողջ մի շարք հրատարակուելու անհրաժեշտութիւնը չեղտելիս՝ ի դէպ է այնտեղ մատնանիչ անել մի հանգամանքի վրայ: Հիմնական կանոնադրութիւնը (ինչպէս և Թիֆլիսի նախագիծը) մի և նոյն կառավարիչ մշտական օրգանի իրաւասութեան շրջանում կենտրոնացրել է կառավարական ամենազանազան գործառնութիւններ: Օր. խորհուրդները (թեմական, գործակալական և ծխական) թէ դուռ վարչական (գործադիր, ադմինիստրատիւ), թէ դատաստանական (իրաւարարական, իւստիցիայի) և թէ նոտարական ֆունկցիօններ են կատարում միաժամանակ: Սակայն մի հիմնարկութեան գործունէութեան մէջ նման զանազան տեսակի գործառնութիւններ կենտրոնացնելով՝ պէտք չէ և չէ կարելի՝ իհարկէ՝ վերացնել ոչ այդ ֆունկցիօնների միմիանցից էապէս տարբեր լինելը (մանաւանդ դուռ-վարչական և իրաւարարական ֆունկցիօնների), ոչ էլ այդ տարբեր ֆունկցիօնները տարբեր ձևով կատարուելու անհրաժեշտութիւնը: Եւ եթէ այդ զանազան ֆունկցիօնները մենք միացուած ենք տեսնում մէկ հիմնարկութեան իրաւասութեան շրջանի մէջ, ապա ուրեմն անհրաժեշտ է գոնէ՝ այդ զանազան

գործերը քննելու և վճռելու համար տարբեր եղանակներ սահմանելու թերևս ժամանակի ընթացքում հարկաւոր դատուի և պատշաճաւոր ճանապարհով որոշուի, եթէ ոչ բոլորովին առանձին հիմնարկութիւնների, գոնէ միևնոյն հիմնարկութեան մէջ զանազան յատուկ բաժանմունքների յանձնել զանազան-փունկիօնների իւրաքանչիւր տեսակը: Իսկ առայժմ, քանի դեռ բոլորովին բացակայում է օրգանների որևէ նման ճիւղաւորում (որ կառավարական գործունէութեան նուազ զարգացման մի նշան է), աւելի ևս անհրաժեշտ է գոնէ որոշ կանոնադրութիւններով որոշել և զատել միմիանցից այդ տարբեր գործառնութիւնների կատարման և զանակները:

Հիմնական կանոնադրութեան 42-րդ յօդուածով մի յատուկ կարգադրութիւն է պահանջուում, որ պիտի որոշէ առաջնորդական փոխանորդների իրաւունքներն ու պարտականութիւնները՝ թեմական ժողովի և առաջնորդի փոխադարձ համաձայնութեամբ: Սյուպիսի մի կանոնադրութեան մասին Թիֆլիսի նախագծում ոչ մի խօսք չը կար, այլ մի առանձին յօդուած սահմանում էր, թէ «առաջնորդական փոխանորդները իրանց վիճակում ունեն այն բոլոր իրաւունքները, ինչ որ թեմական առաջնորդը ամբողջ թեմում»: Սակայն այս յօդուածի սահմանածը ոչ միայն անորոշ է, այլ և ուղղակի սխալ և անընդունելի: Թեմական առաջնորդը կանոնադրութեան զօրութեամբ թեմում իրաւունք ունի օր. գործակալներ, վանահայրեր նշանակելու և հրաժարեցնելու, չհասութեան տարակուսելի դէպքերում թոյլտրութիւն տալու. միթէ ուրեմն այս իրաւունքները փոխանորդական վիճակի սահմանում փոխանորդին են պատկանում: Եթէ փոխանորդները իրանց վիճակում անեն այն ամենը, ինչ որ ամբողջ թեմում առաջնորդն է անելու, պարզ է որ թեմական առաջնորդին իրօք այլ ևս ոչինչ չի մնայ անելու: Ել չեմ ասում այն իրաւունքների մասին, որ թեմական առաջնորդն ունի «ամբողջ թեմում», որ սակայն չի կարող ունենալ փոխանորդը իր փոխանորդութեան սահմանում (օր. թեմական խորհրդին նախագահելը, առաջնորդական տեղապահ և փոխանորդներ նշանակելը և հեռացնելը...): Իր այդ յօդուածը խմբագրելիս՝ Թիֆլիսի մասնաժողովը մոռացութեան էր տուել, որ թեմական առաջնորդի և առաջնորդական փոխանորդի իրաւասութիւնների տարբերութիւնը միայն այն չէ, որ մէկը ամբողջ թեմում է գործում, իսկ միւսը թեմի միայն մի որոշ մասում: Տարբերութիւնը միայն այն չէ, որ մէկի իշխանութեան գործադրութեան տեղն աւելի ընդարձակ է, քան միւսինը, այլ նաև

այն, որ մէկի հէնց իշխանութիւնը աւելի բարձր աստիճանի լինելով՝ աւելի մեծ է հէնց իր բովանդակութեամբ և ծաւալով, քան միւսինը: Այս պատճառով որոշ գործառնութիւններ, որ աւելի լուրջ ընաւորութիւն ունեն, յատկացում են թեմական առաջնորդի իրաւասութեանը, որպէս աւելի բարձր կարգի իշխանութիւն ունեցող օրգանի, և չեն կարող պատկանել աւելի ստորակարգ մի պաշտօնեայի իրաւասութեանը: Պէտք է խոստովանել, որ առաջնորդական փոխանորդները գործունէութեան չըմանը շատ անորոշ լինելով՝ դժուար էր սկզբից և եթ մի հաստատուն սահմանով դժադրել նրա իրաւասութիւնը. թե՛րեւս այս լինի Թիֆլիսի նախագծի յիշեալ յօդուածի բոլոր պալասութիւնների պատճառը: Առաջնորդական փոխանորդի պաշտօնէութեան բովանդակութիւնը այնքան անորոշ է և մինչև անգամ անյայտ, որ թերևս հարց է՝ արդեօք այդպիսի մի առանձին պաշտօնեայի կարիք կայ, թէ՛ չը կայ: Ըստ երևոյթին, առ. փոխանորդը մի «այցելու» է, «յատուկ և զանազան յանձնարարութիւններ կատարող պաշտօնեայ», որի կատարելիք գործունէութիւնները առաջուց որոշակի կերպով և քիչ թէ շատ լրիւ նախատեսել դժուար է, մանաւանդ զրաի, օտար մարդկանց համար: Այս բոլորը այսպէս լինելով հանդերձ՝ պատշաճ համարուեց չը վերացնել այդ պաշտօնեայի գոյութիւնը, քանի որ տեղական պայմաններին ծանօթ մարդիկ ընդունում էին առաջնորդական փոխանորդներ լինելու կարեւորութիւնը: Սակայն այսպիսի դէպքում պէտք էր ոչ մի որոշում չը տալ, այլ թողնել, որ ձեռնհաս և գիտակ հիմնարկութիւնների ձեռքով իր ժամանակին անօրինուի, ինչ որ հարկը կը լինի Հիմնական կանոնադրութիւնը այդպէս էլ անում է իր 42-րդ յօդուածով:

II. Կանոնների երկրորդ խմբում նախատեսուած կանոնադրութիւնների մասին Թիֆլիսի նախագծում ոչ մի աւանդի չը կար: Եւ այս պակասութիւնը շատ աչքի էր ընկնում: Ատրպատականի կանոնադրութեան հետ ծանօթանալով, տեսնում ենք, որ օր. մեր եկեղեցական-համայնական հիմնարկութիւնները այնտեղ դատելու և վճռելու են ամուսնութեան, խնամակալութեան, ժառանգման, նոյնիսկ կալուածատիրութեան վերաբերեալ գործեր. — որ ժողովուրդը եկեղեցական-համայնական տուրքեր, դիւանական և նստարանական թղթատուրքեր է վճարելու: Բայց ի՞նչ կանոնով, ի՞նչ իրաւունքով են վարուելու այս բոլոր բազմատեսակ և կենսական նշանակութիւն ունեցող խրդիւրներում թէ՛ ժողովուրդը և թէ՛ պաշտօնեաները: Ո՞վ չը գիտէ, որ կանոն, օրէնք չ'եղած տեղը — անարգիւ տիրապետող պատահական անձերի քճահաճոյքն ու կամայականութիւնն է

լինում: Եթէ մինչև այժմ այդպէս է եղել, բայց չէ՞ որ հիմնական կանոնադրութեան ամբողջ իմաստը հէնց այդպիսի անիրաւ և ապօրէն կացութեան վերջ գնալն է: Հիմնարկութիւնները, սրանց կազմը, գործունէութեան առարկաները և եղանակները որոշելով՝ գործը չէ վերջանում: Այլ կանոնադրութիւններն էլ են հարկաւոր, որոնցով պէտք է վարուի իւրաքանչիւր ոք իր կեանքի թէ մասնաւոր և թէ հանրային յարակցութիւններում, և որոնց կատարման վրայ հսկելու են կառավարիչ հիմնարկութիւնները: Եւ ահա հիմնական կանոնադրութիւնը նախատեսել է կանոնադրութիւններ, որոնք պիտի կարգաւորեն ամբողջ թեմի գործերը: Այդ կանոնադրութիւնները կազմելիս (ինչպէս և այլ դէպքերում)՝ թեմական ժողովը իրաւունք ունի (որից անշուշտ կ'օգտուի) «ձեռնհաս մարդկանց հրաւիրելու» և յանձնաժողովներ ընտրելու՝ խնդիրը լուրջ կերպով ուսումնասիրելու համար (տես հիմն. կան. յօդ. 30, կէտ ժա.): Խօսքը չը կայ, որ այս կարևոր գործը գլուխ բերելուն եռանդով աջակցելու և ձեռնհաս մասնակցութիւն ունենալու պարտաւոր են հայ մասնագէտ իրաւաբանները *): Սահմանում և հրատարակում է այդ կանոնադրութիւնները թեմական ժողովը՝ ղեկավարուելով հայոց կանոնական իրաւունքով և նախապէս ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաստատութեանը ներկայացնելով (յօդ. 30, ա.): Այս կարգով հրատարակուելու են օր. ամուսնութեան, խնամակալութեան, ժառանգման, թերևս կալուածատիրութեան (կամ ընդհանրապէս գոյքի) կանոնադրութիւններ: Իսկ տուրքերի համար յատուկ եղանակ է սահմանում նոյն 30-րդ յօդուածի ժը-րդ կէտը: Թէ տուրքեր սահմանող կարգադրութիւնները և թէ՛ դրանց վերաբերեալ երկրորդականարգ խնդիրները որոշող մանրամասն հրահանգները հաստատում է թեմական ժողովը. իհարկէ՝ այս դէպքում էլ թեմական ժողովը խնդիրը նախապէս ուսումնասիրելու համար՝

*) Ցաւելով արձանագրելու եմ, որ ոչ թէ իրաւաբանական գրականութիւն, այլ նոյնիսկ առանձին իրաւաբանական յօդուածներ պակասում, բացակայում են մօզանում: Իրաւաբանական ոչ մի խնդրի համար չեմ կարող ցոյց տալ որեւէ գիրք կամ յօդուած, որ իրաւաբանօրէն պարզէր այդ խնդիրը և իրաւաբանական գիտութեան եղած բացատրութիւնները շարադրէր հառաքելութեանը մատչելի ձևով: Ուսումնասիրուած չէ մեր իրաւունքի պատմութիւնը (հայոց իրաւունքի անցեալը), չը նայելով որ այնքան առատ նիւթ կայ: Ուսումնասիրուած չեն մեր ներկայ վիճակին վերաբերող թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին օրէնսդրութիւնները: Մինչդեռ ոչ միայն իրաւաբանի, այլ և ամեն մտածող մարդու համար պարզ պիտի լինի կարծեմ նման հետադադրութիւնների կենսական կարևորութիւնը թէ՛ ընդհանրապէս, և թէ՛ մասնակի կերպով՝ կանոնադրութիւններ յօրինելու գործում:

ձեռնհաս և տեղեակ անձերից յանձնաժողով կը կազմէ և կ'օգտուի սրա տուած և զրակացութիւններից: Պէտք է նկատել, որ մինչդեռ՝ ինչպէս տեսանք՝ թեմական խորհուրդը վարչական հրահանգներ հրատարակելու իրաւունք ունի, նոյն իրաւունքից նա զուրկ է տուրքերի վերաբերմամբ: Ի նկատի ունենալով, որ տուրքերին վերաբերեալ նոյնիսկ երկրորդական խնդիրները ծանրակշիռ նշանակութիւն են ունենում՝ ժողովրդի համար, հիմնական կանոնադրութեան այդ որոշումը նպատակաշարմար պէտք է համարենք:

(Վերջը յաջորդ համարում)

ՍԻՐԱԿԱՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ